

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 23.05.2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 10.06.2025

Yayın Tarihi / Date Published: 30.06.2025

İntihal | Plagiarism

Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir./ This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Değerlendirme | Peer-Review

İki Hakem / Çift Kör Hakem

Double anonymized - Two External

Atıf | Citation

Çobanoğlu, S. (2025). Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemiyle Sveti Naum Manastırı Örneğinde İyiliği Tescil Ritüeli. ÇAKÜTAD 5 (1). 39-64.

Telif Hakkı | Copyright

(CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır./ Licensed under the (CC BY-NC 4.0) International License.

Etik Beyan | Ethical Statement

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve yazarının sorumluluğunda olduğu beyan olunur./ It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Etik Kurul İzni/Ethics Committee Permission

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir/gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır./ Ethics committee permission is not required for this study. No research has been conducted on any living creature (human or animal).

Finansman ve Çatışma Beyanı | Grant Support and Conflict of Interest

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır./ The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Makalenin yazarı, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder./ The author of the article declares that there is no financial conflict of interest with any institution, organization, or person related to this study and that there is no conflict of interest between the authors.

KÜLTÜRLERARASI ÇAPRAZLAMA YÖNTE- MİYLE SVETİ NAUM MANASTIRI ÖRNEKLE- MİNDE İYİLİĞİ TESCİL RİTÜELİ

By Intercultural Crossover Method in the Sveti Naum Mo- nastery Sample Goodness Registration Ritual

Sacide ÇOBANOĞLU

Dr., Halkbilimci-Yazar, Ankara/TÜRKİYE

sacidecobanoglu01@gmail.com

Öz

İnsanlık geçmişten günümüze uygarlık yolunda gelişme kaydetmiş, her çağa uygun olarak yapılandığı toplum modelleriyle yaşamını yeni formlara taşımış ve 21. yüzyılda 5.0. *Süper Akıllı Toplum* adı verilen toplum biçimine evrilmiştir. Aydınlanma çağıyla bilimsel bilgiye ulaşmak ve düşüncelerini bir sistem dahilinde dile getirmek amacıyla yöntemler, kuramlar geliştirmiştir. Bu yöntemlerden bir tanesi *Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları* dahilinde tüm dünyadan derlenen folklor ürünlerinin aralarındaki benzerliği ya da farklılığı sayılarla, dizinlerle ve denkliklerle ortaya koymayı amaçlayan *Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemi* (Cross Cultural Method)'dir. Türk halkbiliminde bugüne kadar kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Türkiye sahası ile Türk dünyası sahasından toplanan devasa malzeme ile diğer dünya ülkelerinde yapılacak alan araştırmalarıyla toplanacak malzemenin *Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemi*yle çaprazlanması mümkündür. Elde edilen sonuçların yeni çevrimiçi yaşam *metaverse* (evren ötesi)'de kurulacak *Türk Kültür Metaverse*'lerine aktarılması yeni bir değerlendirme alanı teşkil etmektedir. Türkiye sahası ve Türk dünyası sahası folklor ürünlerinin dünyadaki farklı ülkelerin folklor ürünleriyle çaprazlanmasının önemine/gerekliliğine vurgu yapmak ve bu anlamda örnek teşkil edecek bir çalışma ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Makedonya'nın Ohri şehrinde Sveti Naum Manastırı'nda bulunan kabrin, Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'un, Hristiyanlar tarafından Aziz Sveti Naum'un kabri olarak kabul edilmesi olgusu ile manastırı ziyaret eden farklı kültürlerle, farklı inançlara mensup ziyaretçilerin ortak makamda gerçekleştirdikleri, ortak ritüel olan ve yeni bir kavramsallaştırmayla *iyiliği tescil ritüeli* adını verdiğimiz ritüel, kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Kültürlerarası çaprazlama, iyiliği tescil ritüeli, Sarı Saltuk, Sveti Naum, halkbilimi.

Abstract

Humanity has made progress towards civilization from past

to present and 5.0 in the 21st century. It has evolved into a Super Smart Society. With the age of enlightenment, he developed theories to express his thoughts. Intercultural crossover method is one of these methods. It explains the similarities or differences of folklore products in the world with numbers, indexes and equivalences. No study has been conducted using the intercultural crossover method in Turkish folklore. It is possible to cross the materials collected from Turkey and the Turkish world with the folklore materials of other countries using the Intercultural Crossover Method. Transferring the results obtained to the Turkish Cultural Metaverses to be established in the metaverse (beyond the universe) is a new evaluation. The aim of our study is to emphasize the importance/necessity of this subject and to produce a study that will set an example in this sense. In this study, the fact that the tomb in the Sveti Naum Monastery in Ohrid, Macedonia is accepted as the tomb of Sari Saltuk by Muslims and the tomb of St. Sveti Naum by Christians, and the fact that it is accepted as the tomb of St. Sveti Naum by Christians, is a common ritual performed by visitors from different cultures who visit the monastery, and a new one is examined. The ritual, which we conceptually call the ritual of registering goodness, will be examined by the intercultural cross-over method.

Keywords: Intercultural crossover, Goodness registration ritual, Sarı Saltuk, Sveti Naum, folklore.

Giriş

İnsan; bir akla sahip olmak ve düşünebilen bir varlık olmak özelliğiyle aynı yaşam alanını paylaştığı diğer varlıklardan ayrılmış ve onlar üzerinde üstünlük kurabilme yeteneğine sahip olmuştur. Akıl sahibi olmak insanın özniteliği olarak belirtilen asal niteliklerinin başında gelir. Bu bakımdan insana *akıllı hayvan (animal rationale)* denmektedir. Bu öznitelik sayesinde insan diğer hayvanlar gibi düz bir yaşantı içinde bulunmaz, nesneleri ve olguları seyreder, karşılaştırır, onlar arasında bağıntı kurar, bu yolla da nesneleri ve olguları belli bağlam, bağıntı ve diziler içinde kavrar böylece *bilen bir varlık* olduğunu ifade eder (Özlem, 2015, s. 17). İşte sahip olduğu akıl ile kendini diğer canlılardan ayrı tutan insan, mücadeleye geçen uzun bir tarihsel süreç sonunda kendini geliştirerek soyut düşünceye ulaşmış ve kültür yaratmaya başlamıştır. Kültür yaratımına geçmek sosyal bir varlık olan insanın belli bir toplumsal çevrede, belli bir yaşantının içinde nasıl davranacağını ve nasıl düşüneceğinin sınırlarını çizen kalıp davranışları ortaya koymasını sağlamıştır.

Bütün kültürlerin bağlayıcı bir yapıya sahip olduğunu söyleyen Assman, kültür yaratmaya başlayan insanın, bir kültürel yaratım süreci içine girdiğini, bu yaratımda elde ettiklerini de kültürel belleğine aktardığını ifade etmektedir. Assman buna *kültürel süreklilik* ya da *gelenek oluşturma* adı vermekte ve toplumların kültürel yaratım sürecinde elde ettikleri, onlarda aidiyet temelleri yaratan eski geleneklerini kültürel belleklerine kaydederken, aynı zamanda henüz yaratımına başlanmış gelenekleri de yine kültürel bellekleri-

ne kaydetmek suretiyle yeni bir sentez yaptıklarını söylemektedir. Kültürel belleğin gelenek ve iletişim ile beslendiğini ve kültürel bellek ile şekillenen kültürel kimlik sayesinde gerek toplumsal gerekse bireysel bazda geçmiş ve şimdi arasında bir bağlantı kurularak kültürel kimlik aktarımının sağlandığını dile getirmektedir (Assman, 2001, s. 21-27).

Uzak geçmişten bu yana kültürel kimliğini geleneklere aktarma yoluyla hareket eden insan; *Toplum 1.0 (Avcı-Toplayıcı Toplum)*, *Toplum 2.0 (Tarım Toplumu)*, *Toplum 3.0 (Sanayi Toplumu)* dönemlerini yaşamış, bilgi birikimi yapmış ve bu birikimi 20. yüzyılda *Toplum 4.0 (Bilgi Toplumu)* olarak şekillenmiştir. 21. yüzyılda insansız teknolojilerin hâkimiyetindeki günümüz toplum biçimine *Toplum 5.0 (Süper Akıllı Toplum)* adı verilmektedir (Çobanoğlu, 2023a, s. 25-46). Kuşkusuz bilimsel bilgi sadece 21. yüzyılda önem kazanmamıştır. Yaşadığı her yüzyılda bilgi birikimi yapan ve bunu nesillere aktaran insan, bilimsel bilgiye ulaşmak amacıyla geliştirdiği yöntem ve kuramları aydınlanma çağıyla birlikte ortaya koymaya başlamış ve 21. yüzyılda artık ürettiği bilgiyle ifadelendirdiği/şekillendirdiği bir yaşam biçimine evrilmiştir. Bilimsel yöntemin kullanılışı 16. yüzyılda doğa bilimleri alanında Descartes'ın ortaya koyduğu *Baconcu tümevarım (endüksiyon)* ile *Aristocu tümdengelim (dedüksiyon)* yaklaşımlarının sentezi olan metotla başlamaktadır. Bu bağlamda *yöntem* ikilemleri en aza indirecek bir denetleme, bilim üretmenin en güvenilir yolu (Karasar, 2003, s. 3-43); *kuram* ise dünya, evren, yaşam hakkındaki bilgileri özetleyen birbiriyle bağlantılı fikirler sistemi olarak tanımlanmaktadır (Neuman, 2014, s. 76). Fen bilimlerinde yaşanan hemen hemen her teknolojik gelişimin, ortaya konan her kuramın sosyal bilimlerde bir açılımı; fen bilimleri ile ulaşılan neredeyse her teknolojik bulgunun sosyal bilimlerin araştırma alanına giren sonuçları vardır. Bu disiplinlerarasılık sebebiyle tıpkı fen bilimlerinde problemlerin çözümünde kullanılmak üzere yöntem ve kuramlar geliştirildiği gibi sosyal bilimlerde de problemlerin çözümünde kullanılmak üzere yöntem ve kuramlar geliştirilmiş, bu yöntemler ve kuramlar eşliğinde evrene, insana ve yaşama; inanca, geleneğe, etiğe dair problemlere açıklık getirmeye çalışılmıştır (Çobanoğlu, 2023a, s. 2).

Evrene, insana ve yaşama; inanca, geleneğe, etiğe dair problemlere açıklık getirmeye çalışan yöntemlerden biri *Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemidir*. Türk halkbiliminde kültürlerarası çaprazlama yönteminin uygulandığı bir çalışma bulunmamaktadır. Türkiye sahası ve Türk dünyası sahası folklor ürünlerinin dünyadaki farklı ülkelerin folklor ürünleriyle çaprazlanmasının önemine/gerekliliğine vurgu yapmak ve bu anlamda örnek teşkil edecek bir çalışma ortaya koymak çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bu çalışmada, Makedonya'nın Ohri şehrinde Sveti Naum Manastırı'nda bulunan kabrin, Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'un, Hristiyanlar tarafından Aziz Sveti Naum'un kabri olarak kabul edilmesi olgusu ile manastırı ziyaret eden farklı

kültürlere, farklı inançla mensup ziyaretçilerin ortak makamda gerçekleştir-
dikleri ortak ritüel olan ve yeni bir kavramsallaştırmayla *iyiliği tescil ritüeli*
adını verdiğimiz ritüel, kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle incelenecektir.

1. Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemi

Özkul Çobanoğlu halkbilimi kuramlarını Erken Dönem Halkbilimi Kuramları, Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları ve Bağlam Merkezli Halkbilimi kuramları olarak tasnif etmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak kullanılacak kültürlerarası çaprazlama yöntemi söz konusu tasnifte Metin Merkezli Halkbilimi Kuramları başlığı altında yer almaktadır. Dünyanın her yerinden derlenen masal, efsane, türkü, bilmece, atasözü, halk inancı, gelenek, görenek, tören gibi her türlü halkbilimi ürünlerinin aralarındaki evrensel düzeni tespit edip ortaya koymak amacıyla benzer kültür belgelerinin daha ziyade sayılarına, örtüşen dizilerine ve denkliklerine dayanarak yapılan çalışma şeklinde Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemi (Cross Cultural Method) adı verilir. Kültürel Çaprazlama Yöntemi'ni takip eden halkbilimciler Evrimsel Halkbilimi Kuramı'nın temsilcileri olan E. Tylor, A. Lang ve J. Frazerin insanlığın vahşilikten uygarlığa doğru ilerleyen bir kültürel evrim çizgisinde ilerlediği yolundaki düşüncelerini takip etmişlerdir. Uygar toplumlarda geçmişten kalan yaşayan kalıntılar vardır. Kültürel çaprazlama yönteminde bu fikirler doğrultusunda çeşitli kültürlere ait malzeme karşılaştırılmıştır. Bu yöntemle halkbilimi, insanlık tarihinin evrimsel merdiveninin alt basamaklarında bulunan tüm insan ırklarının hayatta kalan ilkel inançlarını betimlemektedir. Kültürlerarası çaprazlama yönteminin en eski ve en başarılı örnekleri arasında Frazerin Altın Dal isimli eseri bulunmaktadır. Bütün halkbilimi ürünlerinin büyü ve bereket ayinlerinden kaynaklandığı tezini ileri süren bu çalışma, dünyanın dört bir yanından derlenen malzemenin çaprazlama yöntemle nasıl kullanıldığını örneklemek bakımından oldukça önemlidir (Çobanoğlu, 2024, s. 253-259).

Kültürlerarası çaprazlama yönteminin kullanıldığı önemli çalışmalardan biri Alan Lomax (1968) tarafından Akdeniz kültür havzasındaki değişik kültürlerle ait halk şarkılarının derlenmesiyle oluşturulan Halk Şarkısı Stili ve Kültür adlı çalışmadır. Lomax çalışmasında şarkı ölçüsü birimi adını verdiği sesli kayıtlardan icra stili yaratacak bir ölçü sistemi geliştirmiş ve ilk kez bilgisayar destekli bir programla 3500 halk şarkısının söylenme stillerini karşılaştırmıştır. Lomax hem anlatım/iletişim süreçlerinin hem de sosyal yapı/kültür kalıplarının arasındaki evrensel ilişkiyi tespit edecek sosyal estetik bilimini tasarlamıştır. Dünyanın çeşitli kültürlerinden derlediği devasa malzemeyi oluşturan halk türkülerini ve danslarını bir icra/performans olarak düşünmüştür. Ona göre türkünün stili sadece türkünün metni ya da melodisiyle belirlenmemektedir. Stil; türküyü okuyanın ve oynayıcının dans stilleri, vücut

duruşları, enerjilerini boşaltırken yapıp ettikleri, okuyan ile oynayanların oluşturduğu grubun ilişkileri, dinamiği ile onları dinleyen dinleyici arasındaki etkileşimdir. Türkülerdeki genel melodilerin (şen, oynak, kederli, hüzünlü) toplumsal kökenleri vardır. Ortadoğu ve Asya kültürlerinde genellikle acı dolu, uzun havalar olması bu kültürlerde kadının baskı altında tutulması ile ilişkilidir. Lomax, halk şarkılarının özelliklerinin ölçülmesi aracılığıyla cinsiyetler, ekonomik üretkenlik düzeyi, güdüleyici davranışlar arasındaki ilişkilerin açıklanabileceğinin yanı sıra kültürün diğer parçaları arasında da ilişki kurulabileceğini düşünmektedir. Örneğin Sudan’da genç kızların iffeti, onların bekâretlerine bağlıydı. Bu yönlü bir günaha verilen ceza ölümdü. Müezzinin Allah’a yalvarırken kullandığı tiz ses tonu ile kahvehane şarkıcılarının kullandığı tiz ses tonu yani söyleme stilleri aynıydı bu da Sudanlı kadınların sınırlayıcı cinselliklerini dile getirmek bakımından canlandırma kültürüne örnek teşkil etmekteydi. Buna karşılık kadınların, erkeklerle birlikte tarlada çalıştıkları, cinselliğe daha özgür bakan köylü toplumların halk şarkılarını söyleme stili, daha geniş ve daha yumuşak seslerle gerçekleşiyordu. Lomax’ın çalışması, davranış bilimlerini, dilbilimini, etnoloji, psikoloji, etnotarih, müzikoloji, ekonomi, sosyoloji bilim insanlarının ekip çalışması ürünüdür. Ölçülebilir bilgi, son hâkem durumundaki bilgisayar programı ile elde edilmiştir. İletişim sistemleri, veri bankaları, anlatım sistemleri gibi bilgisayar dilinde kullanılan terimler ilk kez kullanıldığı çalışma, sosyal bilimlerde insan davranışlarının kestirilebilir olduğu iddiasını taşımaktadır (akt. Çobanoğlu, 2024, s. 255-258).

Kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle yapılan önemli çalışmalardan bir başkası Barbara Ayresin 1974 yılında *Anthropological Quarterly* adlı kitapta yer alan *Kültürlerarası Perspektifte Gelin Hırsızlığı ve Eş Baskını* (Bride Theft and Raiding for Wives in Cross-Cultural Perspective) adlı çalışmadır. Ayres’in ve ondan önce Edward Tylor’un çalışması olan gelin hırsızlığı Türk kültüründe hiç yabancı olmadığımız kız kaçırma olarak bilinen ve bağlamlarına göre olumlu/olumsuz olarak değerlendirdiğimiz eylemdir. Edward Tylor gelin hırsızlığını “On a method of investigating the development of institutions; applied to laws of marriage and descent” (Kurumların gelişiminin araştırılmasına yönelik bir yöntem üzerine; evlilik ve soy kanunlarına uygulanır) adlı çalışmasında incelemiş ve Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet Antropoloji Enstitüsü Dergisi’nde yayınlanmıştır (1889, 18, s. 245-272).

Barbara Ayres çalışmasında gelin hırsızlığı (kız kaçırma) konusunu ele almış ve kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle 53 denekle konuyu incelemiştir. Ayres ilk kez Tylor tarafından incelenen gelin hırsızlığının (kız kaçırma) “kültürlerarası bağlantısını, gelin hırsızlığının dağılımını ve sıklığını, kadının bilgisi/rızası olmadan kaçırılmasını, kadının önceden bilgisi/rızası olarak kaçırılmasını, kadının ebeveynlerinin/vasilerinin bilgisi/rızası olarak kaçırılmasını” yapısal ve psiko-dinamik bağlantılarıyla kültürlerarası yöntemle

incelemiştir. Ayres araştırmasının verilerini Harvard ve Peabody Kütüphanesi'ndeki İnsan İlişkileri Alanı Dosyalarında yer alan ve araştırmasına olasılık örnekleme oluşturan 60 denneğin 53'ünden elde etmiştir. Deneklerin sekizi Afrika'dan, dokuzu Akdeniz çevresinden, on tanesi Doğu Avrasya'dan, yedisini Pasifik Okyanusu'ndan, dokuzu Kuzey Amerika'dan ve on tanesi Güney Amerika'dandır. Massachusetts Üniversitesi'nin Fakülte Araştırma Bursu ile desteklenen çalışma Victoria Burbank Buchele ve William Good'un yardımlarıyla hazırlanmış ve Amerikan Antropoloji Derneği'nin 29 Kasım 3 Aralık 2011'de Toronto'da düzenlediği 71. yıllık toplantı sırasında düzenlenen Kaçırma ve Kaçma Alternatif Evlilik Sistemleri Sempozyumuna atıfta bulunulmuştur (Ayres, 1974, s. 238-240).

Ayres, Tylor'un araştırmasından sonra evlilik konusunda kültürlerarası bir çalışma yürütülmediğini ve yaptığı çalışmanın Tylor'un daha önceki bulgularını yeniden incelemek bakımından hoş bir fırsat sağladığını belirtmektedir. Çalışmada amaçlananın ele alınan konu hakkında karşılaştırmalı bir bakış açısı sağlamak ve gelin hırsızlığı ile eşlere yönelik baskınlar arasındaki ilişkileri, sosyal organizasyon ve kültürün diğer yönleriyle ilgili bir dizi hipotezi test etmek olduğunu söyleyen Ayres hem gelin hırsızlığında hem de eşler için yapılan baskınlarda aynı psiko-dinamik faktörlerden bazılarının rol oynadığı hipotezi ileri sürülmekte bu doğrultuda Tylor'un, eşler için baskınların anaerik ve ataerik toplumlar arasında gerçekleştiğine dair bulgusunun doğruladığını ifade etmektedir. Anadolu coğrafyasında başlık parasının denkleştirilemediği durumlarda gelinin kendi rızasıyla kaçırılması geleneklerimizde vardır. Ayres bu durumu gerçek gelin hırsızlığı ve sahte gelin hırsızlığı olarak tanımlamakta fikirlerini şöyle dile getirmektedir: "Tylor (1889) şimdiye kadar yapılmış ilk sistematik kültürlerarası çalışmada, ele geçirme yoluyla yapılan çeşitli evlilik biçimleri ile diğer bazı sosyal kurumlar arasında bir dizi korelasyonlar veya kendi deyiimiyle "bağlantılar" bildirmişti. Bildiğim kadarıyla Tylor'dan bu yana hiç kimse gelin hırsızlığını "bir kadının evlilik amacıyla yakalanması, bilgisi/rızası olmadan zorla kaçırılması" olarak tanımlamadı. Etnografik materyalleri kodlarken bu şekilde tanımlanan "gerçek" gelin hırsızlığı ile kadının kendisini kaçırana direniyor gibi görünse de gizlice kabul ettiği ve hatta davaya göz yumduğu "sahte" gelin hırsızlığı arasında ayırım yapmak mümkündü. Sahte gelin hırsızlığı, bir kızın itaat görünümü verirken ebeveynlerinin veya akrabalarının isteklerine karşı gelebileceği açıkça bilinen bir strateji gibi görünüyor. 53 denneğin altısı için sahte gelin hırsızlığı tanımlandı" (Ayres, 1974, s. 249-251).

Barbara Ayres'in kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle incelediği gelin hırsızlığı çalışmasının bulguları şu şekildedir. Annelik biçiminden babalık biçimlerine geçiş, insanlık tarihinde evrensel bir aşamayı oluşturmuştur. Bu, eşler için yapılan baskınların, cinsel ve sosyal tahakkümün annelik etkisinin üstesinden gelmek için erkeklerin bir parçası olduğunu gösterecek şekilde

yorumlanmıştır. Toplumsal organizasyonda kökene sahip olamayacak hiçbir a priori değişiklik yoktur. Tylor'un gelin hırsızlığına ilişkin yorumu, babanın otoritesinin sağlam bir şekilde yerleştiği erken dönem Oedipal'deki gecikmiş ve yerinden edilmiş eyleme ilişkin bir dereceye kadar psikolojik doğruluk içermektedir. Tylor, eşler için yapılan baskınların ya da kendi deyimiyle düşmanca ele geçirmenin toplumsal örgütlenmenin hem anne hem de baba biçimleriyle bağlantılı olarak meydana geldiğini gözlemlemiştir. Evrimsel süreçte baskınların gelin hırsızlığından önce geldiğine ve toplumun ilk aşamalarında anaerkil kurumların yıkılmasında rol oynadığına inanmaktadır. Mevcut çalışmadan elde edilen veriler Tylor'un, baskınların anaerkil ve ataerkil toplumlar arasında eşit sıklıkta gerçekleştiği yönündeki bulgusunu doğrulamaktadır. Ayrıca veriler, gelin hırsızlığı gibi eş baskınlarının da büyük olasılıkla anne ve bebeğin birlikte uyuduğu toplumlarda meydana geldiğini göstermektedir ($P=0,007$). Ancak gelin hırsızlığından farklı olarak baskın, doğum sonrası seks tabusunun süresiyle pozitif ($P=0,004$) ilişkilidir ve baba ile bebek arasındaki temasın miktarıyla ($P=0,035$) negatif ilişkilidir (Ayres, 1974, s. 248-250).

Yöntemin başarıyla kullanıldığı bir başka çalışma örneği olarak Lawrence E. Cahoon tarafından 2005 yılında yapılan ve *Kültür Devrimleri (Cultural Revolutions)* adlı kitapta *Reason Versus Culture in Philosophy, Politics, and Jihad* (Felsefe, Politika ve Cihad'da Akıl Kültüre Karşı) alt başlığında *Neden Kültürel Görecelilik Sorunu Yoktur? (Why There is No Problem of Cultural Relativism?)* adıyla yer alan çalışmadır. Bu çalışmada Cahoon (2005) kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle görecelilik sorununu ele almıştır. Cahoon göreceliliğin yeni bir şey olmadığını söylemekte ve Batı felsefesi tarihi boyunca şüphecilik bulduğumuz hemen her yerde göreceliliği bulduğumuzu söylemekte en aşırı şüpheciliğin Pyrrho tarafından yaratıldığını fakat en iyi şekilde antik Yunan dünyasında tanımlandığını dile getirmektedir. Kültürel görecelilik özellikle modernidir. On sekizinci yüzyılda bu iddiayı benimseyen ya da bu iddiayla mücadele eden düşünürleri ve eylemlerin, sözlerin geçerliliğinin başlı başına kültürlere bağlı olduğunu görüyoruz. Kültürel Rölativizm bir kavram olarak var olmayacaktı ancak aydınlanmanın sosyopolitik devrimleriyle yapılan entelektüel yaklaşımlar ve yeni çağın kültürlerarası/uluslararası alışverişleri söz konusu etkileşimleri beraberinde getirmiş ve kavramın var olmasının temelini hazırlamıştır (Cahoon, 2005, s. 149-151).

20. yüzyılda Batı düşüncesinde bir kültürel dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. Dewey ardından Wittgenstein, J. L. Austin, Quine, Gadamer, Habermas ve Derrida gibi düşünürler aşkın düşünceleri örneklemekte ve özel olmaktan ziyade kamusal bir anlam ifade etmektedirler. Tarihsel olarak oldukça değişken bir döneme tekâbü eden bu durum da göreceliliğin bir kavram olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bugün çok az sayıda filozof ve din adamı göreceliliği onaylasa da pek çoğu buna karşı çıkmaktadır. Clifford

Geertz (1989) Anti-Relativizm mevzunda tam da bu noktaya değinmekte ve eğer modası geçmiş bilgi birikimini meşrulaştırma umutlarından vazgeçersek rölativizmin tehdit etme gücünü kaybedeceğini dile getirmektedir (Cahoone, 2005, s. 174-176).

Kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle yapılmış çalışmalara verilecek örnekleri çoğaltmak mümkündür. Yöntem farklı kültürlerin bağlantılarını bulmak, aralarındaki ilişkiyi ortaya koymak ve böylece bilimsel bilgiye ulaşmak yolunda insanlığa fayda sağlamaktadır.

2. Sveti Naum Manastırı'nda Mâkamı Bulunan Sarı Saltuk ve Sveti Naum

Günümüzde Makedonya'nın Ohri şehrinin 29 km güneyinde, Ohri Gölü'ne hâkim bir tepede inşa edilmiş Aziz Naum Manastırı'nda bulunan kabir, Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'un, Hristiyanlar tarafından Aziz Sveti Naum'un kabri olarak kabul edilmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde Müslüman ve Hristiyanların söz konusu mekânda sergiledikleri iki farklı inanç kültürü olgusu, kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle incelenecek ve iki farklı inanç kültürünün aynı ritüeli tekrar ederek vardıkları sonuçlar iyiliği tescil ritüeli ile açıklanmaya çalışılacaktır.

3. Tarihi Bir Kimlik: Sarı Saltuk

13. yüzyılda Moğol istilasıyla birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'nde taht kavgalarının ortaya çıkışı Anadolu'da yaşayan Türklerin büyük bir bölümünün Balkanlara göç etmesine neden olmuştur. Sarı Saltuk, söz konusu olayların yaşandığı 13. yüzyılda Anadolu'dan Balkanlara göç eden kolonizatör bir dervıştır.

Sarı Saltuk kolonizatör bir derviş olarak gerek Anadolu'nun gerekse Balkanların Türkleşmesinde etkin bir rol üstlenmiştir. Genel anlamda kolonizatör dervişler gittikleri yerlerde İslamiyet'i yaymak amacıyla tarikatlerinin usullerine göre davranmış, tekke ve zaviyeler açmışlar, halkı eğitmişler, İslamiyet'in söz konusu coğrafyalarda yayılması konusunda gayret göstermişlerdir. Kolonizatör dervişlerin bir diğer önemli özellikleri de tarım ile uğraşmalarıdır. Bu uğraşları vasıtasıyla halkın kendini geliştirmesine katkıda bulunmuşlar, onlara yol göstermişler, rol model olmuşlardır (Saçkesen, 2015, s. 25).

Sarı Saltuk iki şahsiyeti bir arada bulundurmaktadır. Bunlardan biri tarihi diğeri menkabevî kişiliktir. Bu noktada Sarı Saltuk, fetihlerin sosyal ve kültürel zeminlerini oluşturmakta üstlendiği önemli rolün yanı sıra toplumla yaklaşmak suretiyle bireylerin maneviyatına katkıda bulunması vesilesiyle

kişilik özelliği olarak bünyesinde barındırdığı savaşçı, yiğit, alp kimliğini tanımlayan *alperen* sıfatını temsil etmektedir. Sarı Saltuk hem bir eren hem bir savaşçıdır. Hoca Ahmet Yesevi'nin buyruğuyla yanına iki er almış ve Anadolu'ya gitmiş oradan da Balkanlara geçmiştir. Hayatı boyunca dolaşmış, İran, Hindistan, Kafkasya, Türkistan, Çin, Kırım, Kıpçak, Endülüs, Güney Doğu Avrupa'da bulunmuş, gittiği her yerde sonsuz hoşgörüsüyle çevresindeki insanları etkilemiş ve farklı kültürlerden gelen farklı inançlara sahip olan insanları etrafına toplamayı başarmıştır.

Baba Saltuk önce Anadolu'ya sonra Balkanlara geçip yerleşen ilk Müslüman velidir. Kişiliği etrafında nice menkıbe üretilmiştir. Cem Sultan'ın Ebu'l Hayr Rumî'ye verdiği emirle Saltuknâme derlenmiş ve Rumeli Türklerinin destanı olarak kazandırılmıştır. Sarı Saltuk, Saltuknâme'de büyük bir veli-gazi olarak kutlanmakta ve Balkanları İslamiyet'e ve Türklere açtığı anlatılmaktadır (İnalcık, 2016, s. 16).

Kolonizatör derviş Sarı Saltuk'un menkıbevî hayatı hakkında bilgiler Saltuknâme, Vilâyetnâme-i Hacı Bektaş-ı Velî ve Evliya Çelebi Seyahatnâme-si'nde mevcuttur. Bu eserlerde mevcut bilgilerin kısa özeti şu şekilde verilebilir. Sarı Saltuk, Battal Gazi soyundan gelmektedir. Asıl adı *Şerîf Hızır* veya *Muhammed Buharî*dir. İlk kahramanlığını on dört yaşında sergilemiştir. Hasım Alyon-ı Rûmî'yi yenerek onun Müslüman olmasını sağlamıştır. Bu hüner göstermenin ardından kendisine “çok güçlü erkek” anlamını taşıyan *Saltuk* denmeye başlanmış ve bu isimle anılmıştır. Hacı Bektaş-ı Velî, Sarı Saltuk'un bir çoban olduğunu söylemektedir. Kendisine *Saltuk seni Rum ülkesine soldık* demiştir. Bu sözün ardından Sarı Saltuk Balkanlara gitmiştir. Evliya Çelebi'nin Seyahatnâme'sinde, Sarı Saltuk'un Hoca Ahmet Yesevi'nin müritlerinden olduğunun ve yedi yerde mezarı bulunduğu riva-yet edildiği kaydı düşünülmektedir Sarı Saltuk, Türk adını öne çıkaran güçlü bir hatiptir. Anadolu'da, Balkanlar'da, Kafkasya'da savaşlara katılmıştır. Etrafına toplanan farklı etnik gruplara mensup pek çok Hıristiyan'ı felsefesiyle etkilemiş ve onların kendi dilek ve istekleriyle, rızalarıyla Müslüman olmalarına katkıda bulunmuştur (Çobanoğlu, 2022, s. 449).

Kolonizatör dervişler *üst akıllardır*. Üst akılı şöyle tanımlamaktayız: Halk arasında diğer bireylerden daha yetenekli, yaratıcı, mucit, alfa birey olarak tanımlanan, iknâ kabiliyetine sahip, söyledikleri, yazdıkları ve eyledikleriyle insanları etkileyebilen bireyler *üst akıllardır*. Üst akıllar ait oldukları toplumun halk felsefesini mevcut bütünün en küçük parçası olarak tanımlayabileceğimiz halk fikirleri vasıtasıyla etraflarındaki insanlara iletirler. Bu iletim güçlü bir iletimdir. Bu şeklide kendilerini dinleyen, eserlerini okuyan ya da eylemlerini örnekleyenlere yol gösterirler (Çobanoğlu, 2023b, s. 120).

Bu bağlamda Sarı Saltuk, Balkanlarda Türklük olgusunun yerleşmesini sağlayan halk fikirlerini nesilden nesile aktarmak görevini üstlenmiş bir gelenek

taşıyıcısıdır. Yaşadığı sürece halk tarafından bu kadar sevilmiş, benimsenmiş, efsanelere, menkıbelere konu olmuş bir velinin/bir üst akıl'ın hayatı hakkında doğru bilgiye ulaşmak oldukça zordur. Bu sebeple Sarı Saltuk'un ölümünden sonra gömüldüğü yer konusunda doğru bilgiye ulaşılamamıştır. Mevcut zorluğa ek olarak Saltuknâme'de geçen Sarı Saltuk'un 99 yaşında Keligra'daki tekkesinde ölmüş olduğu ve 12 yerde makâmının bulunduğu bilgisi, velinin defnedildiği yer konusunda tereddütlere yol açmaktadır.

Sarı Saltuk'un; Romanya, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya, Arnavutluk gibi Balkan ülkelerinin yanı sıra Türkiye'nin Tunceli, Bursa (İznik), Niğde (Bor), Diyarbakır, İstanbul (Rumeli Feneri), Kırklareli (Babaeski), Manisa (Alaşehir)'de makâmları bulunmaktadır (Dinç, 2015, s. 3).

Rivayete göre Sarı Saltuk savaşa girmeden önce alplerinde bir vasiyette bulunur. Onlardan kendisi için 12 tabut yaptırmalarını ister. Savaşta öldüğü takdirde yıkanıp kefenlenecek ve bu 12 tabuttan birinin içine konacaktır ama kimse hangi tabuta konduğunu bilmeyecektir. Sarı Saltuk savaşta şehit olur ve vasiyeti üzerine istediği her şey harfiyen yerine getirilir. Ardından Leh (Polonya), Çek, Üngürüs (Macaristan) Melikleri gelirler hepsi sırasıyla Saltuk Gazi'nin tabutu olduğuna emin oldukları 12 farklı tabuttan birini alırlar. Onlarından sonra gelen Bosna Meliki'ne de bir tabut gösterilir. Bosna Meliki de içinde Sarı Saltuk'un bulunduğundan emin olduğu tabutu alır ve ülkesine döner. Hangisinde gerçekten Sarı Saltuk'un bulunduğu bilinmeyen 12 tabut dört bir yana dağılır. İşte bu tespit edilemeyen farklı dağılım sebebiyle Sarı Saltuk'un birçok yerde kabri bulunduğu iddiası vardır (Demir, 2015, s. 83). Sarı Saltuk'un on iki tabutundan birinin götürüldüğü farz edilen yerlerden biri Aziz Naum Manastırı'dır. Manastırdaki şapelde bulunan kabir, Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'un kabri olarak kabul edilmektedir. Kabrin bulunduğu kilise; Hristiyanlar tarafından *Aziz Naum Manastırı*, *Aya Naum Manastırı* ya da *Sveti Naum Kilisesi* adlarıyla anılmaktadır (Çobanoğlu, 2022, s. 450-452).

4. Tarihi Bir Kimlik: Sveti Naum

Ohri Gölü kıyısına kurulmuş Ohri şehri adını bu gölden almaktadır. Makedonya'nın güneybatısındaki yer alan şehir stratejik açıdan önem taşımaktadır. Gölden çıkarılan inciler dünya çapında ün kazanmıştır ve yerli halkın geçim kaynaklarından biridir. Tarihi süreç içinde Bizanslılar ve Bulgarlar arasında yaşanan problemlerde ve doğudan batıya yapılan göçlerde orta noktada yer almıştır. Kiril ve Metodi kardeşler Hristiyan misyoner rahiplerdir ve 6. yüzyılda Slav göçleriyle Ohri'ye gelip yerleşmişlerdir. Kiril ve Metodi kardeşlerin öğrencileri olan Aziz Naum ve Aziz Kliment kasabaya göç eden Slavların Ortadoks mezhebinin benimsemelerinde etkin bir rol oynamışlardır.

Aziz Kliment halkı eğitmek amacıyla 916'da *Ohri Edebiyat Okulunu* kurmuştur. Misyoner rahiplerin çalışmalarıyla Ohri bölgedeki dinî hayatın orijini durumuna gelmiştir. 1000 yıllarında Başpiskoposluk ilan edilmiş ve Slav Hristiyanlığı'nın merkezi olmuştur (Kurt ve Alaydın, 2015, s. 124).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin güç kaybetmesiyle birlikte Ohri'ye Türkmen göçleri başlamıştır. Sarı Saltuk Türkmenlerin lideridir. Ohri'ye gelir ve buraya yerleşir. Ohri'de kolonizatör bir derviş olarak İslamiyet'i yayma ve benimsetme amaçlı faaliyetlerine başlar. Sarı Saltuk'un Ohri'ye yerleşip İslamiyet'i yayma amaçlı faaliyetlerine başladığı dönem ile Ohri'de yaşayan Aziz Naum ve Aziz Kliment'in Hristiyan misyonerler olarak Hristiyanlığı yayma amaçlı faaliyetlerine başladıkları dönemin aynı zaman dilimi olduğu kanaati yaygın bir kanaat durumundadır (Ural, 2013, s. 15). Aziz Naum, Kiril ve Metodi kardeşlerin en başarılı öğrencilerindendir. Kiril ve Metodi kardeşlerin öğrencisi olduktan sonra ardından kendisi de öğretmen olmuş Ohri Gölü'ne hâkim bir tepeye bir manastır kurmuştur. Aziz Naum kurduğu manastırı Aziz Arhangel'e adanmış ve ömrünün sonuna kadar Ohri halkına öğretmenlik yapmıştır. 910 yılında öldüğü zaman buraya gömülmüştür. Ölümünden sonra halkın kendisine olan sevgisinin göstergesi olarak kilise onun adıyla anılmaya başlamıştır (Çobanoğlu, 2022, s. 453).

5. Sveti Naum Manastırı

Sveti Naum Manastırı hakkında farklı kaynaklardan bilgi elde etmek mümkündür. Hristiyanlar bu manastırı Aziz Sveti Naum Kilisesi ya da Manastırı olarak isimlendirmektedirler. Konstandin Kavasila Ohri Başpiskoposu'dur ve *Ohrili Naum'un Görevi* adında bir eser vermiştir. Eserde Sveti Naum hakkında ayrıntılı anlatım yapılmaktadır. Panov ise 14. yüzyılın sonunda Makedonya'nın Osmanlı Türklerinin hükümdarlığı altına girmesinin ardından Aziz Kliment ve Aziz Naum'a kutsiyet bahşedildiğini ve bu kutsiyetin dikkat çekecek şekilde ön plana çıktığını söylemektedir. Hasluck 1914 yılında Ohri'yi ziyaret etmiş ve manastırın başrahibinden bilgiler almıştır. Bu bilgilere göre Korça'daki Bektaşiler Sveti Naum Manastırı'nda bulunan mezarın Sarı Saltuk'a ait olduğunu düşünmekte ve bu düşünce doğrultusunda kabri ziyaret etmektedirler. Bu bilginin teyit edildiği bir başka kaynak Şemsettin Sami *Kâmûsul Alâm* adlı eseridir. G. M. Smith tarafından benzeri tespitlerin yapıldığı görülmektedir. Ohrili genç Monah Dimitrija Petru, 1885 yılında Sveti Naum Manastırı'nda eğitimlik ve rahiplik yapmaktadır. Genç rahip aynı zamanda manastırın mali işlerini de üstlenmiştir. Müslümanlar tarafından manastırın ziyaret edildiğini söylemekte ve en önemlisi manastırın *Eski Saltuk Baba Vakfı* olarak isimlendirildiğini belge ile tasdik etmektedir (Jahjai, 2015, s. 151-153).

Haluk Akalın konuyla ilgili araştırmasında Yunan başrahibin Koritza'daki Bektaşilerin manastırdaki mezarı ziyaret ettikleri bilgisini aktardığına yer vermektedir. Mezarı ziyaret eden bir rahibe mezarın Sarı Saltuk'a ait olduğunu belirtmiştir. Rahibe aynı zamanda Sarı Saltuk'un bir rahiple birlikte Ohri Gölü'nü hasır üzerinde geçtiği yolundaki efsaneyi dillendirmiştir. Akalın (2016, s. 67-68) Smith'den yaptığı aktarmada Makedonya'daki Türklerin manastırdaki mezarın Sarı Saltuk'un mezarı olduğuna inandıklarını ve Sarı Saltuk ile Sveti Naum'un arkadaş olduklarının söylendiğini kaydetmektedir (Çobanoğlu, 2022, s. 454).

6. İyiliği Tescil Ritüeli

8 Ağustos 2018 tarihinde bölgeye yaptığımız gezide Sveti Naum Kilise'sini ziyaret ettik. Kilise gerek son derece bakımlı bahçesi gerekse Ohri Gölü'nü alabildiğince izlenmesine olanak tanıyan manzarası ile turistler açısından oldukça ilgi çekiciydi. Bursa şehri ve Uludağ ile büyük bir benzerlik taşımaktaydı. Kilisenin bahçesinde serbest dolaşan tavus kuşları bulunmaktaydı fakat bahçede muhtelif yerlere konulmuş uyarı levhalarıyla ziyaretçiler, tavus kuşlarına yemek vermemeleri gerektiği nitekim hayvanların kendilerine saldırma olasılığının bulunduğu konusunda ikaz edilmekteydiler. 10. yüzyılda yapılan kilise aradan geçen yüzyıllarla birlikte çok eskimiş ve Osmanlı hükümdarlığı altında olduğu 16. ve 17. yüzyıllarda var olan temelleri üzerine yeniden inşâ edilmişti. Dıştan bakıldığında birbirinden farklı üç kubbe görülmekteydi. Kubbelerin altındaki kilisenin girişi, Türk mimarisinde yaygın olarak kullanılan hanay tipi girişleri andırmaktaydı. İçeriye girildiğinde büyük sütunlarla süslenmiş toplu ibadete açık bir salonla karşılaşılırmaktaydı. Duvarlardaki Hristiyan azizlerinin freskleri 1800'de *Korçali Trpo* tarafından yapılmıştı. Güneş ışığının çok az girdiği kilisede duvar fresklerinin renkleri de oldukça koyu tutulduğu için loş bir ortam yaratılmıştı ve bu loşluk her yana yakılmış mumlar vasıtasıyla giderilmeye çalışılıyordu (Foto 1).

Salondan çıkıp küçük şapelin içine doğru yöneldiğinizde sağ taraftaki koridorun ilk odasında Müslümanların Sarı Saltuk, Hristiyanların Sveti Naum olarak kabul ettikleri mezar bulunmaktaydı. Bu küçük odadaki tahta lahit kırmızı bir halıyla örtülmüş üzerine de sarı renkli bir haç çizilmişti. Lahitin önünde durduğu duvara Sveti Naum'un vefat ettiğinde gömülme anını gösterir bir fresk, sağ taraftaki duvara da Sveti Naum'un yaşadığı dönemdeki hâlini gösterir bir fresk yapılmıştı. Sveti Naum'un duvarda bulunan freskinin aynısı lahit üzerine konmuş çerçeveli bir resimle sergileniyordu. Müslümanlar lahitin başında iki elinin avuçlarını gökyüzüne açmak suretiyle dualarını ediyorlar Sarı Saltuk'un ruhuna bağlıyorlar; Hristiyanlar önce iki elini birleştirip başlarını öne eğerek dua ediyorlar ardından istavroz çıkarıyorlardı (Foto 2).

Fotoğraf 1

Fotoğraf 2

Fotoğraf 3

Her ne kadar dua etme şekilleri farklı olsa da duanın bitiminde Müslüman ya da Hıristiyan fark etmeksizin ortak bir ritüelin gerçekleştirilmesi söz konusuydu. İnanca göre lahitin üzerine çizilmiş haç; Sarı Saltuk'un ya da Sveti Naum'un kalbinin bulunduğu noktayı işaret etmekteydi. Ziyaretçiler dizlerini yere koyup sağ kulaklarını haçın orta noktasına getirerek Sarı Saltuk'un ya da Sveti Naum'un kalp atışlarını duymaya çalışıyorlardı. Eğer kalp sesi (tık...tık... şeklinde) duyulursa iyi bir insan olduğu; duyulmuyorsa kötü bir insan olduğu ya da hatalı hareket edildiği için uyarıldığı inancı mevcuttu. Katılımsız gözlem metodu ile ritüeli izledik. Müslüman ve Hıristiyan ziyaretçilerin hepsi istisnasız olarak bu ritüeli gerçekleştirdiler. İyi bir insan olduğunu tescilleyen bu ritüeldeki tık...tık... sesini bizzat duymuş olan herkesin hoşnut olduğu; duyamayanların ise gerçek anlamda bir sıkıntı duydukları gözlemleniyordu (Foto 3).

İki ve üç numaralı fotoğraflarda görülen Sveti Naum ve Sarı Saltuk'un lahitlerinin bulunduğu odada 13 kişi ibadet etmektedir. İbadet edenler kendi dillerinde dua etmektedirler. 7 kişi Türk ve Müslüman; 2 kişi İngiliz, 1 kişi Amerikalı, 2 kişi Hollandalı ve Hristiyan; 1 kişi Japon ve Budist'tir. İbadet edenlerin İyiliği tescil ritüelde sergiledikleri etik eylemler, hal ve tavırlar kültürlerarası çaprazlama yöntemine göre yapılan tasnifte şu şekilde dağılım göstermektedir.

İyiliği Tescil Ritüeline Yönelik Etik Eylemler, Hal ve Tavırların Kültürlerarası Çaprazlama Yöntemine Göre Tasnifi

1. Mezarda yatan kişinin Sarı Saltuk/Sveti Naum olduğuna inanıp/inanmamak.	
2. Sveti Naum Manastırı'nda İslamiyet/Hristiyanlık dinleri mensuplarıyla bir arada ibadet etmekten rahatsızlık duymak/duymamak.	
3. Lahitin ortasındaki haça kulak konularak Sarı Saltuk/Sveti Naum'un kalp atışlarının duyulması/duyulmaması şeklindeki iyiliği tescil ritüelini gerçekleştirmek istemek/istememek.	
4. İyiliği tescil eden/etmeyen din ulusunun kalp sesini, kendisini ziyaret edene duyurmak/duyurmamak yoluyla iletişim kurduğuna inanmak/inanmamak bu bağlamda iyiliği tescil ritüelinde kalp sesini duymanın/duymamanın iyi bir insan olup/olmamayı onayladığına inanmak/inanmamak.	
5. Farklı iki dinin, farklı kültürlerin aynı mekânda aynı ritüeli gerçekleştirmelerini onaylamak/onaylamamak.	
Onaylamak	Onaylamamak
1. 10	1. 3
2. 4	2. 9
3. 13	3. 13
4. 9	4. 4
5. 9	5. 4

Tablo 1

Sveti Naum iki farklı dinin mensuplarının aynı yerde ibadette bulunabildiği bir mekân durumundadır. Bu noktada Müslüman ve Hristiyanlar farklı iki kültüre farklı iki inanca mensup olmakla birlikte birbirlerine saygı göstermektedirler. Kültürlerarası çaprazlama yönteminde farklılıkların ortaya

konması kadar benzerliklerin de önem taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda Sveti Naum Kilisesi'nde Türk velilerine saygı ile Hristiyan azizlerine saygı ortak bir eylem olarak tezahür etmektedir. Ziyaretçiler tarafından farklı kültürlerin bir arada ibadet etmeleri, aynı mekânda ritüel gerçekleştirmeleri büyük oranda kabul görmektedir.

Müslümanların lahitin başında iki elinin avuçlarını gökyüzüne açıp dua etmeleri ve dualarını Sarı Saltuk'un ruhuna bağışlamaları; Hristiyanların iki elini birleştirip başlarını öne eğerek dua etmeleri ve ardından istavroz çıkartmaları her ne kadar birbirinden farklı ibadet şekilleri olsa da ortak merkezde gerçekleştirilen azizin/velinin kalp sesini dinleme ritüeli, her iki dinin de temel inanç prensipleri saklı kalmak kaydıyla iyi bir insan olunup olunmadığı konusunda din ayrımı yapılmaksızın genel geçer bir eylem olarak kabul görmekte ve uygulanmaktadır. Ritüel sonrasında toplu ibadet yapılan salonda Hristiyanlar dilek mumu yakmaktadırlar. Müslümanlar arasından birçok kişinin dilek mumu yaktığı görülmüştür. Gezi katılımcıları istisnasız olarak iyiliği tescil ritüelini gerçekleştirmişlerdir bu durum farklı inanç olgularının ortak bir ritüel ile örtüştüğünü göstermektedir. Bu uygulama bir yönüyle atalar kültü ile örtüşerek iyiliği tescil etme kaygısı gütmektedir nitekim sosyal bir varlık olan insan, özünde beğenilme, takdir edilme isteği-ni/duygusunu barındırır ve her fırsatta bu isteği/duyguyu tatmin etmek ister.

Bu doğrultuda *iyiliği tescil ritüeli*; sosyal bir varlık olan insanın özünde getirdiği beğenilme, takdir edilme isteğinin/duygusunun tatmin edilmesine ve iyi bir insan olduğunun tescil edilmesine duyduğu ihtiyaçla kutsal addettiği mekânlarda, atalar kültüyle örtüşen, mekândaki ataya/din ulusuna bağlı olarak çeşitlilik gösteren birtakım uygulamaları gerçekleştirmesidir.

İslamiyet ve Hristiyanlık birbirinden farklı dinlerdir fakat bazı noktalarda iki din arasında benzerlik görülmektedir. Bu benzerliklerden birisi ahiret inancıdır. Söz konusu benzerliği daha önce gönderilmiş olan Hristiyanlık dininin bozulmaya uğraması sebebiyle ardından İslam dininin gönderilmiş olmasıyla açıklamak mümkündür. Dolayısıyla her iki dinde de ahiret inancının varlığına rastlanmaktadır. Ahiret inancına göre insan ruh ve bedenden müteşekkil bir varlıktır ve ölümü hâlinde ruh bedenden ayrılacak bu dünyada kalan beden mezarda çürüyüp toprağa karışırken ruh ahirette ebediyen yaşayacaktır. İşte bu inanç (Günay ve Güngör, 2015, s. 61); atalara karşı duyulan minnet hissi ve ölen ataların özellikle de babaların ruhlarının geride kalanlara iyilik ya da kötülüklerinin dokunabileceği şeklinde tanımlanan *atalar kültürünü* de beraberinde getirmektedir. Patriarkal aile tipinin varlık sürdürdüğü toplumlarda atalar kültürüne daha sık rastlanmaktadır. Atalar kültü, ölmüş ataları tazim etmek, onlara kurban sunmak gibi uygulamaları barındırmaktadır.

Atalar kültü Türk kültüründe toplumun yapılanmasında çok kuvvetli bir harç görevi üstlenir. Türk halk felsefesinde toplumun devamlılığının, mevcut kültürel birikiminin nesilden nesile aktarımının sağlaması ancak ataların olumlu özelliklerinin yeni yetişen bireylerce taşınması ve yaşatılması yoluyla gerçekleştirilebilir. Ataların düşünce sistemleri, dünyayı algılayış, yorumlayış şekilleriyle oluşturdukları dünya görüşlerinde kendilerine biçtikleri kurtarıcı rolünün kendilerinden sonra gelen nesilde de devamlılığının sağlanması esastır (Çobanoğlu, 2023c, s. 291, 293). Geziye katılanlarla yapılan sohbette ifade edilen görüşlerin kültürlerarası çaprazlama yöntemine göre dağılımı; 8 kişinin iyiliği tescil ritüeli ile iyi bir insan olduklarının test edildiğine inandığı, 9 kişinin ata/din ulusu ile bu yolla bağlantı kurduğuna inandığı yönündedir.

Sarı Saltuk ya da Sveti Naum'un lahiti üzerine yatıp kulağını onun kalbinin üzerine koyduğunu düşünen ve onun kalp atışlarını duyup duymamasıyla bağlantılı olarak iyiliğinin tescil edileceğine inanan birey Müslüman ya da Hristiyan olarak ayrılmamaktadır. Ölümün bir geçiş olduğuna ve farklı bir âlemde yaşamın devam ettiğine dair inancı olan her birey; mezarda yatan atasının/din ulusunun sadece beden değiştirdiğine ve o farklı âlemde yaşamını devam ettirdiğine hatta bulunduğu âlemden, bu âlemde yaşayan soyunun yapıp ettiklerini, eylemlerini değerlendirip nasıl bir insan olduklarına dair onlarla ilgili kanaatlerini kalp sesini duyurmak/duyurmamak yöntemiyle kendilerine bildirdiğine, onlarla iletişim kurabildiğine inanmaktadır. Mezarın altından gelen tık...tık seslerinin bilimsel olarak bir açıklaması elbette vardır. Ohri'nin girişine hâkim olan kesif kükürt kokusu şehirde sıcak kaynak sularının olduğunu göstergesidir bu yönüyle de Bursa'yla olan benzerliği bir kat daha artmaktadır. Muhtemelen mezarın altında var olan bir su kaynağının olası bir mağaradan ya da yüksek bir yerden ritmik bir şekilde damlaması ile kolayca ortaya çıkabilecek uğultulu tık...tık'lar, atalar kültürünün hâkimiyet sürdürdüğü topluluğun bireylerince doğruluğu kabul edilse de pek göz önünde bulundurulmak istenilmeyen ilmi açıklamalar durumundadır. İyiliği tescil ritüeli bireye duyduğu sesler vasıtasıyla kendi iyiliğinin, atası/din ulusu tarafından tescil edildiğini göstermekte, onu memnun etmekte, dinî inancını pekiştirerek doğru yolda olduğunu tasdik etmektedir.

Fiske; atalara tapınmanın her yerde fetişizmin sistematize edilmiş en eski şekli olarak görüldüğünü, toplum içinde özel bir yeri olan kişilere duyulan saygının o öldükten sonra da devam ettiğini söz konusu saygının insanların öldükten sonra bu dünya ile hiçbir iletişim kuramayacakları fikrine sıcak bakmamaları nedeniyle abartılı bir hale dönüştüğünü söylemektedir. İnsanların bu felsefi realizmleri Orta Çağ'daki gerçekliğin de devamı durumundadır yani ölmüş olan kişi, gerçekte ölmez tıpkı bir kabuk gibi vücudunu atar fakat yine de eski görüntüsünü muhafaza etmeye devam eder. Artık yaşadığı bu

dönüşümden önce sahip olduğu güçlerden çok daha fazlasına sahiptir (2006, s. 86-87).

7. İyiliği Tescil Ritüeli Bağlamında Delikli Taştan Geçme

Atalar kültürünün uzantısı olarak Anadolu’da yapılan türbe ziyaretlerinde başka bir âleme göçmüş atanın/din ulusunun bu âlemde yaşayan soyunun yapıp ettiklerine dair onayları ya da redlerini gösteren benzeri uygulamalara sıkça rastlanmaktadır. Türk kültür coğrafyasının pek çok yerinde görülen *Delikli Taş* uygulamaları atalar kültü ile örtüşen iyiliği tescil ritüelleridir. İyiliği tescil ritüeli genellikle bir ata/din ulusunun bulunduğu bir türbe etrafında gerçekleştirilmektedir.

Ülkemizde her yıl düzenlenen Hacı Bektaş-ı Velî’yi anma törenlerine katılmak için Hacıbektaş’a yüzlerce ziyaretçi gelmektedir. Ziyaretçiler Çilehane mevkîne gelmekte ve burada delikli taştan geçmeye çalışmaktadırlar. Delikli taştan geçme uygulaması iyiliği tescil ritüeline verilecek bir diğer örnek durumundadır. Çilehane Hacı Bektaş’ın ibadet etmek ve çile çekmek için sığındığı, kendi başına kaldığı bir yerdir. Rivayete göre Hacı Bektaş-ı Velî çilehanesine girmiş, burada 40 gün çile çekmiştir. Bu 40 günün bitiminde “Ya Hak!” dediği vakit çilehaneye bir delik açılmıştır. İşte bu rivayet nedeniyle söz konusu delik kutsiyet taşımakta ve bu delikten geçenlerin günahsız olduğuna inanılmaktadır. Mevzuya mantık dâhilinde bakıldığında delikli taştan geçilip geçilmemesinin tamamen kişinin kilosu, beden yapısı ve esnekliğiyle alakalı olduğunu söylemek son derece basit bir açıklama aynı oranda doğru bir tespit durumundadır fakat iyiliği tescil ritüellerinden biri olan delikli taştan geçmenin bu gerçekçi tespitin dışında kaldığı görülmektedir. Her ne kadar bu uygulama konusunda mantık dâhilinde bir açıklama yapılsa da kişiler bu uygulamanın olumlu sonuçlanması hâlinde kendilerini rahatlatmış ve günahsız; olumsuz sonuçlanması hâlinde rahatsız ve günahkâr hissetmektedirler. Bu durumun gerçekliği kendisiyle mülakât yapılan ziyaretçilerin şu sözlerinden anlaşılmaktadır: “Delikli taştan takılmadan geçince hiç günahımızın olmadığına inanıyoruz. Yine delikli taştan geçince var olan günahlarımızın da affedileceğine inanıyoruz. Artık bunun ne kadar doğru ne kadar değil, bilemiyoruz tam olarak. Delikli taş girdikten sonra acaba geçebilecek miyiz, geçemeyecek miyiz diye kafamıza sorular takılıyor, içimizde büyük bir heyecan oluyor, korku oluyor. Aslında bu durum psikolojik bir durum. Tabi taştan geçmenin insanın kilosu ile çok ilgisi var. Mesela kilosu çoksa insanın taştan geçemiyor. Yine de eğer kilolu insan da olsa taştan geçerse mutlu oluyor. Taştan geçerse dışarıya çıktığımız zaman kendimizi günahsız hissediyoruz. Çok rahatlıyoruz. Huzurlu oluyoruz sanki...” (Kartal 24, Delikli Taşın Sırrı, 2022).

Delikli taştan geçememe hâlinde atasından/din ulusundan kendi olumsuz davranışlarını düzeltmesi gerektiğine dair bir mesaj aldığına inanan kişi, bu olumsuz hallerini gidermek adına kurban kesmek, yoksullara dağıtmak, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyaçlarını gidermek gibi bazı uygulamalar yapmaktadır. “İnanışa göre delikli taştan geçemeyenlerin adak kurbanı kesmesi ve yoksullara dağıtması gerekmektedir çünkü günahları vardır ondan geçememiştir. Günahlarını affettirmesi lazım” (Hürriyet.com, Delikli Taştan Geçemeyen Ne Yapacak?: 2016).

Eski Türk inançlarına göre ruhlar öbür dünyaya gittiklerinde bu dünya ile ilişkilerini kesmemektedirler. Dünyada olan olaylar, geride bıraktıkları soyları ve soylarının çocukları onları ilgilendirmektedir, ruhların soylarının durumlarını kendi aralarında konuşup tartıştıkları inancı mevcuttur. Ruhlar soylarının yaşantıları iyi olduğunda sevinmekte, kötü olduğunda üzülmemektedirler ve soylarını uyarmaya çalışmaktadırlar. Bu inancın sonucu olarak yaşıyanlar bazı eylemlere yönelmektedirler (Eroğlu, 2006, s. 71).

Bu uygulamalarda atalar kültü bağlamında iyiliği tescil ritüelinin varlığı söz konusudur. İnsanlar ritüeller vasıtasıyla atalarıyla iletişim kurduklarına ve yaşamları, doğru ve yanlışları hakkında atalarından onay aldıklarına inanmaktadırlar.

8. İyiliği Tescil Ritüeli Bağlamında Sümela Manastırı Ayazma Suyunu Yakalama

Sümela Manastırı, Trabzon’un Maçka ilçesinde Zigana Dağları’nın yamacına açılan büyük bir oyuk içine inşa edilmiştir; bu sebeple sırtı dağlara yaslı ön yüzü orman manzarasını kucaklar vaziyettedir. Geçmiş yüzyıllarda manastıra ulaşım, orman içinden dağa tırmanan bir patika üzerinden sağlanmakta iken günümüzde araba yolu mevcuttur. Merdivenlerle çıkılan Sümela’nın girişindeki büyük avlusunun sol tarafında ayazma yer almaktadır. Ayazmanın içinde tam ortaya yerleştirilmiş bir sunak bulunmaktadır. Sümela’nın içinde su kaynağı yoktur fakat sırtını yasladığı dağlardan doğan su, kayalar- dan süzülerek gelmekte ve ayazmanın ortasındaki sunak üzerine damlamakta ve damlayarak sunakta birikmektedir. Bu su, kutsal sayılmaktadır. Hristiyanlar ve Müslümanlar bu suyu hastalıklarına şifa bulmak için kullanmaktadırlar.

3 Temmuz 1991 tarihinde bölgeye yaptığımız gezide hem Hristiyan hem de Müslümanların ayazma içinde gerçekleştirdikleri iyiliği tescil ritüelini katılsız gözlem metoduyla gözlemledik. Her iki dinin mensupları inanç farkı gözetmeksizin ayazmanın içine girmekte ayazmaya dağlardan süzülerek gelen ve damlayarak sunakta biriken suyun altına sağ ellerini uzatıp suyun elleri üzerine damlamasını beklemekteydiler. İnanca göre eğer su damlası

elleri üzerine damlarsa iyi insan oldukları; damlamazsa kötü insan oldukları tescillenmiş oluyordu. İki farklı dinin mensupları ayazmanın içine girip dualar ederek bu iyiliği tescil ritüelini gerçekleştiriyorlardı. Ritüelin gerçekleştirilmesi çok uzun zaman almaktaydı. Sunağa el uzatıldığı zaman muhtemelen olası bir manyetik alanın işlerliği/düzenegi bozuluyor ve damlaların yönü değişiyordu. Böylece ritüeli gerçekleştiren kişi uzun süre suyun, elinin üzerine damlamasını bekliyordu. Bu beklenti hâli ritüeli gerçekleştiren kişide heyecan oluşturuyor, sabırsızlığa yol açıyordu. Damlama gerçekleştiğinde iyi insan oldukları tescil edilen kişilerin yüzlerine, onaylanmanın verdiği bir rahatlama; damlama gerçekleşmediğinde iyi insan oldukları tescil edilmeyen kişilerin yüzlerine ise onaylanmamanın verdiği bir rahatsızlık gözlemleniyordu.

Kültürlerarası ikinci ortak eylem; iyiliği tescil edilen ya da edilmeyen farklı dinlere mensup kişilerin kutsal addettikleri ayazma suyunu sunaktan alıp bir kaba doldurmak suretiyle yanlarında götürmeleri idi. Bu kutsal suyun hastalıklara şifa olduğuna inanılmaktaydı. Biz de iyiliği tescil ritüelimizi gerçekleştirdik fakat şifalı ayazma suyundan almadık.

Sümela Manastırı burada bulunan siyah rengin hâkimiyetinde yapılmış bir Meryem Ana ikonu sebebiyle *Kara Meryem Manastırı* olarak da bilinmektedir. Hristiyanlıkta Meryem Ana'nın önemi büyüktür ve Kutsal Meryem, Bakire Meryem isimleriyle de anılır. İslamiyet Meryem Ana'yı ve İsa Peygamberi kabul eder dolayısıyla Sümela'da atalar kültürünün bağlamı, ortak din ulularıyla özdeşleşmektedir. Hristiyanlar ayazma suyu ellerine damladığında Kutsal Meryem'in kendilerini kutsadığına inanmakta ve mutlu olmaktadır; Müslümanlar ayazma suyu ellerine damladığında din ulusunun kendilerini onayladığına inanmakta ve mutlu olmaktadır. Dinlerin farklılığı sadece kutsiyet addedilen varlığın ifade ettiği anlamı değiştirmekte fakat iyiliği tescil ritüeli her iki dinde de değişmemektedir.

Bulgular

Kültürlerarası çaprazlama yönteminin önemine vurgu yapmak ve bu anlamda örnek teşkil edecek bir çalışma ortaya koymak amacını taşıyan çalışmamızda; Sveti Naum Manastırı'nda bulunan kabrin, Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'un, Hristiyanlar tarafından Aziz Sveti Naum'un kabri olarak kabul edilmesi olgusu ve Sarı Saltuk ile Sveti Naum tarihi kimliklerini ziyaret eden farklı kültürlere farklı inançlara sahip ziyaretçilerin makamda gerçekleştirdikleri ortak ritüel ele alınmıştır. Söz konusu ritüele yeni bir kavramsallaştırma ile *iyiliği tescil ritüeli* adı verilmiştir. İki olgu kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle incelenmiştir. Çalışmamızda bulgularımız şu şekildedir.

Sveti Naum ve Sarı Saltuk'un lahitlerinin bulunduğu odada 13 kişi dua etmiş ve iyiliği tescil ritüelini gerçekleştirmiştir. İyiliği tescil ritüeline yönelik etik eylemler, hal ve tavırların kültürlerarası çaprazlama yöntemine yapılan tasnifinde; 10 kişinin mezarda yatan kişinin Sarı Saltuk/Sveti Naum olduğuna inandığı, 3 kişi inanmadığı gözlemlenmiş; 9 kişinin Sveti Naum Manastırında İslamiyet/Hristiyanlık dinleri mensuplarının bir arada ibadet etmesinden, aynı mekânda, aynı ritüeli gerçekleştirmesinden rahatsız olmadıkları, din ulusunun kalp sesini duymak suretiyle kendisiyle iletişim kurduğuna inandıkları, 4 kişinin ise bu şekilde karışık olarak yapılan ibadetten rahatsızlık duydukları ve din ulusunun kalp sesini duymak suretiyle kendisiyle iletişim kurduğuna inanmadıkları gözlemlenmiştir; 9 kişinin iyiliği tescil ritüelinde din ulusunun kalp sesini duymanın iyi bir insan olduğunu onayladığına inandığı, 4 kişinin ise inanmadığı gözlemlenmiştir.

İyiliği tescil ritüeline örnek teşkil eden bir başka uygulama *Delikli Taş* uygulamasıdır. Türk kültür coğrafyasının pek çok yerinde görülen delikli taş uygulamaları genellikle bir ata/din ulusunun bulunduğu bir türbe etrafında gerçekleştirilmektedir. Ülkemizde her yıl Hacı Bektaş-ı Velî'yi anma törenleri düzenlenmektedir. Bu törenlere katılmak için Hacıbektaş'a gelen ziyaretçiler, Hacı Bektaş'ın çile çekmek ve ibadet etmek için sığındığı yer olan Çilehane mevkine gelmekte ve buradaki delikli taştan geçmeye çalışmaktadırlar. İnanca göre bu delikten geçmek günahsız bir insan olduğunun ispatıdır. Delikli taştan geçerek iyiliği tescil ritüelini yerine getiren kişilerle yapılan mülâkatların incelenmesi sonucunda; kişilerin delikli taştan geçtikleri durumlarda mutlu oldukları, kendilerini onaylanmış hissettikleri; geçemedikleri durumlarda mutsuz oldukları, kendilerini onaylanmamış hissettikleri, delikli taştan geçememe hâlinde atasından/din ulusundan kendi olumsuz davranışlarını düzeltmesi gerektiğine dair bir mesaj aldığına inanan söz konusu kişilerin onaylanmanın bir yolu olarak kurban kesip ihtiyaç sahiplerine dağıtmak yoluyla günahlarını azaltıp sevaplarını çoğaltma yoluna gittikleri tespit edilmiştir.

İyiliği tescil ritüelinin görüldüğü bir başka mekân Sümela Manastırı'daki Ayazma'dır. Müslüman ve Hristiyan ziyaretçiler ayazmadaki sunağa damlayan suyun altına sağ ellerini koyarak suyun elinin üzerine damlamasını beklemektedirler. İnanca göre eğer su damlası elleri üzerine damlarsa iyi insan oldukları; damlamazsa kötü insan oldukları tescillenmektedir. Manastırını ziyaret eden Hristiyan ve Müslümanların ayazma içinde gerçekleştirdikleri iyiliği tescil ritüelinin katılımsız gözlem metoduyla gözlemlenmesi sonucunda; damlama gerçekleştiğinde iyi insan oldukları tescil edilen kişilerin yüzünde onaylanmanın verdiği bir rahatlama; damlama gerçekleşmediğinde iyi insan oldukları tescil edilmeyen kişilerin yüzlerinde ise onaylanmanın verdiği bir rahatsızlık gözlemlendiği tespit edilmiştir. İki farklı dinin mensuplarıncı manastırda uygulanan ikinci ortak eylem; iyiliği tescil edi-

len/edilmeyen farklı dinlere mensup kişilerin kutsal addettikleri ayazma suyunu sunaktan alıp bir kaba doldurmak suretiyle yanlarında götürmeleridir. Bu suyun kutsal olduğuna ve hastalıkları iyileştireceğine inanan insanların suyu aldıktan sonra büyük bir mutluluk yaşadıkları gözlemlenmiştir.

İslam dininde Hz. İsa'nın peygamberliğinin kabul ediliyor olması ve annesi Hz. Meryem'in bir din ulusu sayılması sebebiyle ziyaretçilerin uyguladıkları iyiliği tescil ritüelinde, dinlerin farklılığının sadece kutsiyet addedilen varlığın ifade ettiği anlamı değiştirdiği fakat iyiliği tescil ritüelinin her iki dinde de değişmediği tespit edilmiştir.

Tartışma

Kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle yapılan en önemli çalışma J. Frazer'in *Altın Dal* isimli eseridir. Türk halkbiliminde bugüne kadar kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle yapılan bir çalışma bulunmamaktadır. Oysaki Türk dünyası sahasından toplanan mevcut devasa malzeme ile diğer dünya ülkelerinde yapılacak alan araştırmalarıyla toplanacak malzemenin çaprazlanması, alana büyük fayda sağlayacaktır.

Çalışmamız kültürlerarası çaprazlama yönteminin önemine dikkati çekmek ve yöntemi örnekleme amacıyla ortaya konmuştur. Çalışmada kısa bir zaman diliminde, az sayıda gezi katılımcısıyla yapılan sohbetler, kültürlerarası çaprazlama yöntemi doğrultusunda tasnif edilmiştir. Bu çalışmanın daha uzun bir zamana yayılması, sohbetlerde görüş bildiren kişilerin sayısının ve çalışmada incelenen iki folklor olgusunun sayıca artırılması mümkündür. Gelecekte kültürlerarası çaprazlama yöntemi ile yapılacak çalışmalarda araştırmacıların bu noktaları dikkate almalarını önermekteyiz.

Sveti Naum Manastırı'ndaki kabirin Sarı Saltuk'a ait olduğuna dair mevcut bulunan birçok kanıttan Sveti Naum Manastırı başlığı altında bahsedilmiştir. Bu kanıtlara belki de en büyük kanıt olarak ekleyebileceğimiz manastırın bahçesindeki "balbal"dır. Bu Türk balbalının hangi yüzyıla ait olduğu, nasıl ve ne şekilde oraya gelmiş olabileceği tarihçilerin ve arkeologların yapacakları araştırmalarla ortaya konabilir. Bu bariz delilin araştırılma gerekliliği konusuna tarihçilerin ve arkeologların dikkatlerini çekmek isteriz.

3 Temmuz 1991 tarihinde Sümela Manastırı'na yaptığımız gezide, katılımsız gözlem metodu ile sunakta biriken suyun altına sağ elin uzatılıp suyun el üzerine damlaması/damlamaması sonucu iyi bir insan olup/olunmadığı yargısına ulaşılan iyiliği tescil ritüeli bizzat tarafımızca gözlemlenmiştir. 9 Eylül 2019 tarihinde bölgeye yaptığımız ikinci gezide, Sümela Manastırı'nın restore çalışmaları olduğu için iyiliği tescil ritüelinin ikinci katılımsız gözlem araştırması yapılamamıştır. 2024 yılı itibarıyla restorasyon sonrasında manastıra gidenler arasında yaptığımız araştırmalarda iyiliği tescil ritüelinin

temelini oluşturan sunağa damlayan su damlalarının bilgisine rastlanmamıştır. Restorasyon sırasında dağlardan süzülerek gelen suyun yön değiştirmesi ya da yok olmuş olması mümkündür. Bu olasılığa karşı daha önceden birçok kişi tarafından tecrübe edilmiş iyiliği tescil ritüelinin kayıtlara geçmesi önem arz etmektedir. Bir başka çalışmanın konusu olarak söz konusu ritüelle ilgili, bölgenin en yaşlılarının kaynak kişi olarak dinlendiği ve mülâkatların kayıt altına alındığı alan araştırmaları önemli derlemeler durumundadır.

Her yönleme ve kurama eleştiri getirildiği gibi kültürlerarası çaprazlama yöntemine de döneminde birçok eleştiri getirilmiştir. “Kuramsal olarak evrimsel bir şematik taslağın tek sesli ve yönlü yaklaşımı yerine daha çoğulcu bir yaklaşım olarak her milletin kendi özgün tarihi ve kültürel değerlerini ele alan açık-uçlu dünya görüşüne dayanan paradigmlar ileri sürülmüştür” (Çobanoğlu, 1999, s. 217). Kuşkusuz 20. yüzyılın başları için doğru olan bu eleştiri günümüzde 5.0. Süper Akıllı Toplum biçimini yaşayan, internet kullanılarak dünyayı avuçlarının içine almış, bilgiye ulaşmakta hiçbir zorluk taşımayan ve süratle globalleşen dünya için geçerliliğini yitirmiştir.

Toplum 5.0; Süper Akıllı Toplum döneminin bir getirisi olarak çok yakın bir gelecekte tıpkı cep telefonları gibi hayatımızın ayrılmaz bir parçası hâline gelecek *Metaverse* (evren ötesi) adı verilen yeni bir çevrimiçi yaşam gündemimiz olacaktır (Çobanoğlu, 2023d). Metaverse; şimdilik VR gözlükleriyle kısa bir süre sonra lensler ve sinir sistemine bağlanan duyu aktarımını sağlayacak giyilebilir internetle gelişmiş teknolojilerin eş zamanlı olarak kullanıldığı, ırk, dil, din, cinsiyet, fiziksel engellilik gibi farklılıkların önemini yitirmesinin hedeflendiği siber toplumsal bir düzlem ve yeni bir anlam dünyasıdır. Kısa bir zaman içinde evrileceğimiz yeni yaşam biçimimiz olacak *metaverse* (evren ötesi) sanal/dijital/çevrimiçi dünyalarda, 20. yüzyıldan bu yana her milletin tek tek topladığı kültürel ve etik değerler artık 21. yüzyılda dünya üzerindeki bütün milletlere tanıtılıp tüm dünyada ortak bir değer anlayışı geliştirilmeye çalışılacaktır. Bu sebeple metaverse yeni çevrimiçi yaşamında kuracağımız, ülkemizi temsil edecek kültür metaverse’lerinde insanlık adına ortak değerler ortaya koyarak daha çok avatara (vatandaş) seslenebilmek ve bu sanal/dijital/çevrimiçi dünyalarda oyun kurucu olmak, söz sahibi olmak için kültürlerarası çaprazlama yönteminin başta Türk dünyası olmak üzere ulaşılabilirliğince tüm ülkelerin folklor olgu/olaylarına uyarlanmaya başlanması önemli bir adımdır.

Sonuç

İnsanlık tarihi boyunca bilimsel bilgiye ulaşma yolunda ortaya konan kuramlardan günümüz bakış açısına göre faydalanılması gerekmektedir. Özellikle halkbilimi alanında yapılan çalışmaların bir kuram ve bir yöntem dâhilinde

yapılması yanı sıra elde edilen sonuçlarının güncel hayata uyarlanması noktasında akademinin öncülük yapması bir gereklilik arz etmektedir. Kültürlerarası çaprazlama kuramı ile iyiliği tescil ritüeli kapsamında yaptığımız inceleme hem kuramın kullanımını örneklemeyi hem de Sveti Naum Manastırı'nda bulunan mezarın Müslümanlar tarafından Sarı Saltuk'a ait olduğu düşünülerek Hristiyanlar tarafından Sveti Naum'a ait olduğu düşünülerek ziyaret edilmesi sonucunda iyiliği tescil ritüeli başta olmak üzere birçok duyuş ve düşünüşte ortaklık gösteren ya da farklılık içeren noktaların tespit edilmesini sağlamıştır.

Kuramlar ortaya kondukları dönemde eleştiri alabilir, uzun yıllar kullanılabilebilirler; kültürlerarası kuramlar olduğu gibi ülkelerin ihtiyaçlarına göre değişiklik gösteren ulusal kuramlar da vardır fakat ideal olan bir halkbilimcinin her iki türden kuramı da bilmesi ve yapacağı çalışmanın amacına, içeriğine göre bir ya da birkaç kuramı kullanabilmesi, çağının şartlarına uyarlayarak işler hale getirebilmesidir. Akademisyenlerin yaptıkları kültürel araştırmaların sonuçlarının güncel hayata aktarılması, yaşam içinde kullanılabilir hale getirilmesi gerekir; topluma faydalı olmak amacıyla yapılan araştırmaların toplumdan kopuk bir şekilde, bir köşede kendince beklemesi amacından sapmış bir bilim anlayışını yansıtmaktadır.

Bu sebeple kültürlerarası çaprazlama yöntemiyle öncelikli olarak Türk dünyası ardından tüm dünya ülkeleriyle benzer ve farklı folklor olgu/olaylarını ortaya koyacak çalışmaların yapılması; çok yakın bir gelecekte geçeceğimiz *Metaverse (evren ötesi)* çevrimiçi platformlarda oyun kurucu olabilmek, bu platformu ülkemiz ve geleceğimiz açısından bizlere fayda sağlayacak şekilde kullanabilmek ve çözüm bekleyen problemlere dünyanın dikkatini çekebilmek açısından oldukça önemlidir. Aslında şu anda hepimizin kullandığı internet alışverişlerinde yapay zekâ tarafından yapılan tasnif bir anlamda kültürlerarası çaprazlama yönteminin 5.0 Süper Akıllı Toplum'unun grafik standardı üzerine basit bir uyarlaması/kurulumudur. Örneğin bir ay içinde dünya genelinde kırmızı renkli bluz satışının 3500 adet olduğu ve bu 3500 adet 2000 adetinin Türkiye'deki internet kullanıcıları tarafından satın alındığı bilgisinden yola çıkalım. Yapay zekâ bu verileri matematiksel olarak değerlendirecek ve buna göre bir veri/istatistik düzenlemesi yapacaktır. Oysa bir halkbilimci bu duruma farklı bir bakış açısıyla yaklaşacak ve neden Türkiye'de kırmızı renginin tercih edildiğini "Türkün gözü aldadır; Üç kuruş fazla olsun kırmızı olsun" gibi atasözleri ve deyimlerle altı çizilmiş bir kültürel kod bilgisi olarak ele alacak, kırmızının bayrak rengimiz olduğunu kolektif şuurlarında bu özelliği ile diğer renklerden farklı bir konuma yerleştiğini dikkate alacak ve verileri yorumlarken bu etkenlerin hepsini göz önünde bulunduracak, yorumlarını buna göre yapacaktır. Bilgisayar dünyasında toplumların tercihlerinde kültürel kodlarının etkili olduğu bilgisi baz alınarak satın alabilecekleri nesnelerin ya da ilgilenebilecekleri konuların belirlenme-

si, kültürlerarası çaprazlama yönteminin dijital ortama endekslenmiş hâlidir. Bu durumda toplumların tercih ettikleri incelenerek tercih edebilecekleri konusunda bilgi sahibi olunması kuşku götürmez bir gerçeklik olarak karşımızda durmaktadır.

İşte günümüz dünyasının kapitalist yaklaşımıyla sonsuz bir satış grafiği yakalamak amacıyla farkında olmaksızın kullanılan kültürlerarası çaprazlama yöntemini gerçek anlamda kültürleri birleştirmek amacıyla kullanmak bu yöntemin özelliğinin farkına varan halkbilimciler tarafından gerçekleştirilmedi. Toplumlara aynı potada eriten kültürel ortaklıklar ve ritüeller ön plana çıkarıldığında günümüz dünyasının ortak sorunlarına çözüm bulmak kolaylaşacaktır. Bu söylemi bir örnekle somutlaştırsak; görülen o ki Müslüman ve Hristiyan toplumlarda devamlılığını sürdüren atalar kültü, bağlantılı iyiliği tescil ritüeli; toplumların ait olduklarını hissetmek istedikleri bir bütünün varlığına, bir kimlik edinme ve bu kimliği idame ettirme çabasına, bir aidiyet duygusuna duydukları ihtiyaç var oldukça devamlılığını sürdürecektir.

Kaynaklar

- Akalın, H. Ş. (2016). Balkanlar’da İslamiyet’in yayılmasında Sarı Saltuk’la ilgili efsaneler ve rivayetlerin önemi. İçinde M. S. Kafkasyalı (Ed.), *Balkanlarda İslam: Miadlı Dolmayan Umut* (Cilt 2, ss. 51-73). Tika Yayınları.
- Assman, J. (2001). *Kültürel Bellek: Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ayres, B. (1974). Bride theft and raiding for wives in cross-cultural perspective. *Anthropological Quarterly*, 47(3), 238-252.
- Cahoone, L. E. (2005). Why there is no problem of cultural relativism. İçinde *Cultural Revolutions: Reason Versus Culture in Philosophy, Politics, and Jihad*. Penn State University Press.
- Çobanoğlu, Ö. (1999). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2024). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemlerine Giriş* (Genişletilmiş 13. Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, S. (2019). Balkanların Ohri Kasabası’nda Sarı Saltuk makamlarından biri olan Sveti Naum Kilisesi’nde atalar kültü bağlamında “iyiliği tescil” ritüeli. II. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi (10-12 Ekim), 3. Kitap, 445-451.
- Çobanoğlu, S. (2023a). *Halkbilimi ve Metaverse: Yeni Dünyaların Beşiğinde*. Çanakkale: Paradigma Yayınları.

- Çobanoğlu, S. (2023b). Halkbilimsel metaetik kuram ile Hacı Bektaş Velî'nin Besmele tefsirinde cömert olmak ve hırsızlık yapmak etik değerleri. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Merkezi Dergisi*, 105, 97-127.
- Çobanoğlu, S. (2023c). Köroğlu'nda atalar kültü bağlamında halk fikirleri ve anlatım türlerinde retorik reformasyon. İçinde A. Öger & M. S. Çelepi (Eds.), *Prof. Dr. Mustafa Arslan Armağanı* (ss. 281-305). Paradigma Yayınları.
- Demir, N. (2015). *Sarı Saltuk Gazi*. Trakya Üniversitesi Yayınları, TÜBAP Yayın No: 167.
- Dinç, A. (2015). Sivas'ın Koyulhisar ilçesi, Bahçe Köyü'nde Sarı Saltuk makamı. 2. *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Saraybosna-Bosna Hersek Bildirileri*. Trakya Üniversitesi, 3-9.
- Eroğlu, A. H. (2006). *Türk Halk İnançlarına Giriş*. İstanbul: Aziz Andaç Yayınları.
- Fiske, J. (2006). *Mitler ve Mitleri Yapanlar*. İstanbul: İlyaz Yayınevi.
- Günay, Ü., & Güngör, H. (2015). *Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Hürriyet. (17 Ağustos 2016). Delikli taştan geçemeyen ne yapacak? www.hurriyet.com.tr/dunya/delikli-tastan-gecemeyenler-ne-yapacak-40197840 (Erişim tarihi: 11.07.2024).
- İnalcık, H. (2016). Türkler ve Balkanlar. İçinde *Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut* (Cilt 2, ss. 9-40). Tika Yayınları.
- Jahjai, M. (2015). Ohri Sveti Naum/Sarı Saltuk Ziyaretgâhı. 2. *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Saraybosna-Bosna Hersek Bildirileri*. Trakya Üniversitesi, 145-158.
- Karasar, N. (2003). *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Temel Kavram İlke ve Yaklaşımlar*. İstanbul: Nobel Yayınları.
- Kartal 24. (3 Nisan 2022). İşte Hacı Bektaş'taki delikli taşın sırrı. www.kartal24.com/41356-iste-hacibektastaki-delikli-tasin-sirri (Erişim tarihi: 11.07.2024).
- Kurt, H., & Alaydın, N. N. (2015). Ohri Gölü çevresinde (Makedonya) Osmanlı izleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 32, 120-146.
- Lomax, A. (1968). *Folk Song Style and Culture*. American Association for the Advancement of Science.
- Neuman, W. L. (2014). *Tophumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar* (Cilt I-II). İstanbul: Yayınodası Yayıncılık.

- Özlem, D. (2015). *Etik Ahlak Felsefesi*. İstanbul: Notos Kitap Yayınevi.
- Saçkesen, A. (2015). Saltuknâme'deki olağanüstü motifler üzerine notlar. 2. *Uluslararası Sarı Saltuk Gazi Sempozyumu Saraybosna-Bosna Hersek Bildirileri*. Trakya Üniversitesi, 25-32.
- Tylor, E. B. (1889). On a method of investigating the development of institutions; applied to laws of marriage and descent. *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 18, 245-272.
- Ural, S. (2013). Balkanlardaki din motiflerinin oluşmasında Ohri şehrinin yeri: Aziz Kliment, Aziz Naum ve Sarı Saltuk örnekleri. İçinde *Türk Tarihinde Balkanlar* (ss. 163-176). Sakarya Üniversitesi Yayınları.